

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1, 341.4

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2024.14>

С. Є. Шептуховський

*кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
orcid.org/0009-0007-0087-1868*

ТРЕТІ ОСОБИ І ТРЕТІ СТОРОНИ У ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Участь України у Римському статуті забезпечує важливий внесок нашої держави у систему забезпечення міжнародного правопорядку. Статут Міжнародного кримінального суду є міжнародним договором, який визначає права і обов'язки не тільки держав-учасниць, але і деяких інших суб'єктів правовідносин у міжнародному кримінальному праві, насамперед – держав, які є третіми як по відношенню до згаданого Статуту, так і до діяльності Суду. В силу спеціальних приписів Віденської конвенції про право міжнародних договорів, права (сторонню надання яких цим третім державам є і Україна), не потребують спеціальної згоди з їх боку. Навпаки, спеціального волевиявлення потребує відмова від них. У статті розглянуто особливості цього виду одностороннього міжнародного правочину, а саме – деякі процесуальні і організаційні права третіх держав.

Аргументовано, що механізм визнання юрисдикції не в рамках у часті у Статуті, за заявою держави може розглядатися двояко – як часткова участь у міжнародному договорі і як згода на обов'язки, які накладає на треті сторони міжнародний договір.

Діяльність Міжнародного кримінального Суду розглянуто в площині доповнення ним національних систем кримінального правосуддя. Констатовано, що надання в односторонньому порядку третім державам деяких прав є прикладом по-перше – можливості здійснення такого доповнення щодо держав, які не визнали його юрисдикцію, по-друге – реалізації судом своїх повноважень за межами його предметної юрисдикції (позаюрисдикційних повноважень), зокрема щодо тяжких злочинів, визнаних такими національним законодавством відповідної держави. Висловлено ідею про можливість виконання судом посередницької ролі між державами, які здійснюють протидію цим злочинам, незалежно від того, чи є вони учасниками Статуту, а також використання інституційних спроможностей самого Суду, наприклад – в частині проведення судових експертиз. В контексті доповнючої ролі Суду також розглянуто питання притягнення до відповідальності осіб, юрисдикція держав щодо яких обмежена в силу наданого таким особам державного чи дипломатичного імунітету.

Ключові слова: односторонній міжнародний правочин, юрисдикція, треті особи.

Sheptukhovskiy S. Ye. THIRD PERSONS AND THIRD PARTIES IN THE ACTIVITIES OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

Ukraine's participation in the Rome Statute ensures an important contribution of our state to the system of ensuring international law. The Statute of the International Criminal Court is an international treaty that defines the rights and obligations not only of the participating states, but also of some other subjects of legal relations in international criminal law, primarily of states that are third parties both in relation to the aforementioned Statute and to the activities of the Court. By virtue of the special provisions of the Vienna Convention on the Law of Treaties, the rights that Ukraine is a party to granting to such third states do not require special consent on their part. On the contrary, renunciation of them requires a special expression of will. The article examines the features of this type of unilateral international transaction, namely, some procedural and organizational rights of third states.

It is argued that the mechanism of recognition of jurisdiction not within the framework of the Charter, upon the application of a state, can be considered in two ways – as a partial participation in an international treaty and as consent to the obligations imposed on third parties by an international treaty.

The activities of the International Criminal Court are considered in the context of its supplementation of national criminal justice systems. It is stated that the unilateral granting of certain rights to third states is an example of, firstly, the possibility of such supplementation in relation to states that have not recognized its jurisdiction, and secondly, the exercise by the court of its powers outside its subject jurisdiction (extrajurisdictional powers), in particular in relation to serious crimes recognized as such by the national legislation of the relevant state. The idea of the possibility of the court performing a mediating role between states that are combating these crimes, regardless of whether they are parties to the Statute, as well as using the institutional capabilities of the Court itself, for example, in terms of conducting forensic examinations, is expressed. In the context of the Court's complementary role, the issue of bringing to justice persons whose jurisdiction of states is limited by virtue of the state or diplomatic immunity granted to such persons is also considered.

Key words: unilateral international transaction, jurisdiction, third parties.

Постановка проблеми. Важливою правовою подією 2024 року стала ратифікація Верховною Радою України Статуту Міжнародного кримі-

нального суду (далі також – Суд, МКС). Цей статут (далі – Статут, Римський статут) тепер є частиною національного законодавства України. Проведено

велику роботу із забезпечення відповідності законодавства міжнародним зобов'язанням нашої держави, які впливають із її участі в установчому договорі цієї міжнародної організації. Доповнені юрисдикцією МКС і опосередковані діяльністю Суду можливості українського правосуддя пов'язані із новим для національної кримінальної юстиції типом правовідносин, учасниками яких є інші держави, їхні громадяни, міжнародні організації. Римський статут, який поєднує в собі матеріальні і процесуальні норми, встановлює правила провадження, повноваження органів і посадових осіб Суду, а також учасників провадження – підозрюваних, потерпілих, свідків. Відносно ізольованою є та частина Статуту, яка забезпечує його застосування як міжнародного договору, установчого документа міжнародної організації. Однак за текстом Римського статуту непоодинокими є приписи, які визначають права суб'єктів, які не є безпосередніми учасниками ані проваджень Суду, ані Статуту. Хоча такі приписи здебільшого адресовані нібито органам, підрозділам, суддям та іншим посадовим особам власне Суду, вони очевидно доступні для застосування “сторонніми” суб'єктами. І навпаки, цими ж статутними положеннями держави-учасниці Суду уповноважують його на вчинення юридично значущих дій стосовно третіх сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь розробленості наукою, зокрема – українською, складових наведеної проблеми є порівняно високим. Особливості міжнародних зобов'язань України у галузі кримінального права, імплементації міжнародних договорів у кримінальне право, предметно висвітлено в працях А. Андрушка, О. Дудорова, К. Важної, В. Гацелюка, Н. Зелінської, С. Кучевської, В. Навроцького, В. Попка, В. Ролінського, М. Хавронюка, К. Юртаєвої та багатьох інших вчених. Здебільшого процесуальні аспекти, включно із міжнародною правовою допомогою та питаннями юрисдикції розглянуті О. Узуною, В. Березняком, О. Виноградовою, Н. Ахтирською, В. Тертишником, Н. Дрьоміною-Волок. Діяльність МКС привертає увагу дослідників правової глобалізації та розвитку міжнародного кримінального права – О. Житнього, Ю. Ремінської, М. Хаустової та інших. Питання про третіх осіб у кримінальному процесі України (в аспекті прав особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт) вивчені І. Гловюк, В. Назаровим, М. Флященком, О. Татаровим; у більш загальному розумінні – цивільних, адміністративних процесуальних відносин – В. Гордєєвим, А. Кузьменком, Т. Лежневою, Я. Рябченко, А. Смітюхом. Пори значну увагу, приділену юридичною наукою різним аспектам явища міжнародного кримінального права, устрою органів між- та наднаціональної юрисдикції, міжнародної правової допомоги,

статусу учасників процесуальних дій, порівняно вузьке питання щодо суб'єктів, правомірні інтереси яких зачіпає Суд під час своєї діяльності як таке майже не розглядалося. Фрагментарним є також розгляд питання про “доповнюючі” елементи національних систем правосуддя.

Метою статті є констатація факту визначення Римським статутом третіх осіб у справах та провадженнях Суду і третіх сторін щодо його діяльності. Це дозволить уточнити механізм дії Статуту, розглянути окремі його положення як односторонній за формою вираження публічно-правовий міжнародний правочин та обґрунтувати позицію про позаюрисдикційні повноваження Суду. Складовою мети також є розгляд співвідношення національної юрисдикції, тобто підсудності справ судам України та доповнюючої, тобто – власне належної МКС – у розрізі конкуренції, співпраці та контролю.

Виклад основного матеріалу. В серпні 2024 року Верховна Рада України ратифікувала [1] Римський статут Міжнародного кримінального Суду та низку поправок до нього [2] (далі – Статут, Римський статут); закон про його ратифікацію набрав чинності [3]. Наслідком цієї ратифікації стала участь України у МКС. Або, більш точно – у його Статуті, адже за текстом Статуту жодного разу не йдеться про участь держави у Суді, проте наскрізними є конструкції “держави-учасниці” (в однині чи множині) та “участі держави у цьому Статуті”. Хоча, згідно з приписами п. “г” ч. 2 ст. 9 Закону України “Про міжнародні договори України” [4] предметом ратифікації є рішення про участь саме в міждержавній організації, цим же Законом України встановлено (ч. 2 ст. 19) переважне застосування правил міжнародного договору у разі розбіжності з відповідним актом законодавства України. Установчий акт міжнародної організації у Віденській конвенції про право міжнародних договорів (ч. 3 ст. 20) згадується як один з видів міжнародних договорів [5]. Отже, Римський статут є міжнародним договором, але Україна є учасницею не Суду, а його Статуту.

У центрі дискусії щодо концептуальної прийнятності Статуту для України майже одразу після підписання Статуту (і прийняття похідної угоди [6]) – опинилося питання (внутрішнього) суверенітету, але точилася ця дискусія радше у площині конституційного, ніж міжнародного права. Серед найбільш обговорюваних були два заперечних аргументи: (не) можливість видачі Україною свого громадянина іншій державі (ч. 2 ст. 25 Конституції України) та (не) допустимість існування органів, що доповнюють національну систему правосуддя (ст. ст. 124, 125 Конституції України). Конституційний Суд України ще у 2001 році визнав Римський статут таким, що не відповідає Конституції України саме в частині

положень, за якими “Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції” (абз. 10 преамбули та ст. 1 Статуту) [7]. За Конституцією України “Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України” (ч. 2 ст. 9). Однак зміни, беззаперечно – “відповідні” [8] внесено. Вони стосуються не як такого доповнення національної системи правосуддя (системи судоустрою – ст. 125 Конституції України) (невизначено широким колом) органів міжнародної юрисдикції, але становлять спеціальну норму, згідно з якою “Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду” (тут і далі *курсив авт.*). Таку конституційну можливість наша держава наразі реалізувала. Вказане не означає, що без малого чверть століття, яка пролягла між підписанням та ратифікацією Статуту, Україна не здійснювала відносини з МКС.

Так, Римський статут вичерпно визначає умови визнання державами юрисдикції Суду:

- участь держави у Статуті (п. 1 ст. 12), що означає визнання юрисдикції Суду стосовно наведених у ст. 5 Статуту злочинів (злочину геноциду, злочинів проти людяності воєнних злочинів та злочину агресії);

- визнання юрисдикції Суду стосовно певного злочину державою, яка не є учасницею Статуту (п. 3 ст. 12), шляхом подання відповідної заяви Секретареві.

Україна визнала юрисдикцію Суду в обидва зазначені способи. Спершу, до згаданої вище ратифікації, Україною було визнано юрисдикцію Суду “шляхом подання заяви”, тобто в порядку ч. 3 ст. 12 Статуту. А саме, у 2014 і 2015 роках Верховна Рада України схвалила дві заяви [9, 10] про визнання юрисдикції МКС щодо конкретних ситуацій, Секретареві МКС скеровано дві похідні декларації [11, 12]. Попри певну критику щодо форми цих декларацій [13], беззаперечним є факт, що Прокурором МКС вони застосовані як обґрунтування юрисдикції МКС у своїй заяві про попереднє вивчення (preliminary examination) [14] та про початок розслідування (opening an investigation) [15]. Водночас, в оголошенні від 02.03.2022 Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду про відкриття розслідування ситуації в Україні [16] згадано застосування ст. 14 Статуту; тобто таке відкриття здійснено, хоча б і почасти, за механізмом передачі ситуації (referral of a situation by a State Party) низкою держав-учасниць Римського статуту. Передача зумовлена подіями 2022 року. Дії цих держав-учасниць з такої передачі є однозначно сумісними із нагальною потребою і чітким волевиявленням України. Вони схожі на поведінку третіх сторін у відносинах України із МКС

у питанні про застосування ним своєї юрисдикції внаслідок її визнання. Однак держави-учасниці Статуту не є сторонніми для Суду, адже він реалізовує саме їх мандат. Відповідно, щоб зробити таку передачу Держава-учасниця повинна мати юрисдикцію. Яким чином це можливо? Розглянемо “екстериторіальні” повноваження держави, зокрема – України (що є припустимим з огляду на набуту нею участь у Статуті). Очевидно, що КК України може (так само, як кримінальні кодекси інших держав-учасниць в частині подібних за характером приписів), у відповідних межах та за необхідності, визначати юрисдикцію Суду, адже:

- іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках: (1) передбачених міжнародними договорами (ч. 1 ст. 8 КК України) або (2) якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України (ч. 1 ст. 8 КК України) або (3) якщо вони вчинили у співучасті зі службовими особами, які є громадянами України деякі корупційні кримінальні правопорушення (ч. 2 ст. 8 КК України). Важливими є загальні умови дії українського закону про кримінальну відповідальність у просторі (ч.ч. 2, 3 ст. 6 КК України [17]: кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України, “... якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України” або “... якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України”), та за колом осіб, зокрема прирівняння осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні до громадян України в питаннях несення відповідальності за дії за межами України (ч. 1 ст. 7) та принцип єдиного громадянства, за яким у правових відносинах з Україною (а отже – і у кримінально-правових) лише громадянином України визнається громадянин України, який набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, а так само – іноземець, який набув громадянство України (п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України “Про громадянство України” [18]).

Проте як слід визначати статус щодо Суду держави, яка не є учасницею Статуту? Зокрема, статус України у проміжок часу між визнанням нею юрисдикції “за заявою” і визнанням юрисдикції внаслідок участі у Статуті? Спираючись на Віденську конвенцію про право міжнародних договорів можна виробити два підходи:

- 1) Положення Римського статуту про визнання юрисдикції “за заявою” виконують функцію механізму набрання чинності договору в його частині. Так, ст. 125 Римського Статуту визначає що він “підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню державами, які його підписали”

(ч. 2 ст. 125) та “відкритий для приєднання всіх держав” (ч. 3 ст. 125), але рівноцінними за юридичною силою є його інші частини, і, зокрема, ст. 12, яка встановлює механізм визнання юрисдикції, у разі якого “держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничает із Судом без будь-яких затримок або винятків відповідно до Частини 9”. В свою чергу, Віденська конвенція про право міжнародних договорів встановлює, що згоду держави на обов’язковість для неї договору “може бути виражено ... будь-яким іншим способом, про який домовились” (ст. 11), в тому числі згоду може бути надано на обов’язковість для держави частини договору (ст. 17). У такому разі МКС та держава, яка визнала юрисдикцію, є сторонами в міжнародному договорі;

2) визнання юрисдикції Суду “за заявою” є унормованою міжнародним правом формою надання згоди на зобов’язання, які створює міжнародний договір для третіх країн. За загальним правилом “Договір не створює зобов’язань або прав для третьої держави без її на те згоди” (ст. 34 Віденської конвенції про право міжнародних договорів). До застосування процедур набуття чинності Римським статутом за його ст. 125, Україна була третьою стороною щодо нього. Відповідно, “[з]зобов’язання для третьої держави виникає з положення договору, якщо учасники цього договору мають намір зробити це положення засобом створення зобов’язання і якщо третя держава напевне бере на себе у письмовій формі це зобов’язання” (ст. 35 зазначеної Віденської конвенції). Під таким кутом, ст. 12 і Частина 9 Статуту мають розглядатися як “засіб створення зобов’язання”, а згадані письмові заяви України [11, 12] є нічим іншим, як таким зобов’язанням – саме третьої держави. В свою чергу, згода на права, які впливають з визнання юрисдикції Суду (включно із тими, що впливають зі змісту Частини 9 Статуту), надається в іншому порядку. Такі права походять з приписів ст. 36 Віденської конвенції – “[п]раво для третьої держави виникає з положення договору, якщо учасники цього договору мають намір за допомогою цього положення надати таке право ... третій державі... і якщо третя держава погоджується з цим. Її згода припускатиметься доти, поки не матимуть доказів протилежного, якщо договором не передбачається інше”. Тож згода на право є презумпцією, вона не потребує додаткового волевиявлення у разі, якщо право для “третьої” держави заздалегідь передбачено. Надання третій державі (групі держав, всім державам) права, відтак, є *одностороннім міжнародним правочином*. Його односторонній характер зберігається і у тому випадку, коли суб’єктами надання права є група держав, у випадку зі Статутом – держав, які є його учасницями.

Механізм правовідносин, викликаних таким правочином, характеризується специфічним порядком: за промовчанням, мовчазною згодою, “треті” сторони “приймають” надане право, погоджуються з ним, а відмова – навпаки потребує волевиявлення. Створення міжнародного договору, який надає права третім державам є нічим іншим, як юридичною дією з автоматичними правовими наслідками. Такий механізм не є чимось унікальним, автоматичні правові механізми, наприклад, відносять до правових форм публічного адміністрування [19].

Так, Римський статут надає процесуальні права державам, які не перебувають з ним у відносинах, ані в рамках участі у Статуті, ані через подану заяву про визнання юрисдикції. Такими є право отримувати повідомлення Прокурора, зокрема, про початок розслідування, переважне право на реалізацію власної юрисдикції щодо певних злочинів, право прохати про відстрочення розслідування, оскаржувати (а отже – бути обізнаною) деякі процесуальні рішення або в цілому юрисдикцію Суду: прокурор надсилає повідомлення, зокрема, про початок розслідування всім державам-учасникам і “тим державам, які, враховуючи наявну інформацію, зазвичай здійснювали б юрисдикцію щодо відповідних злочинів”, відповідна держава може повідомити, що вона сама здійснює відповідне розслідування і просити Прокурора відстрочити розслідування, який у такому разі в свою чергу просить державу інформувати його про хід розслідування (ч.ч. 1, 2, 5, 7 ст. 18 Статуту). Держава також може оспорити рішення про початок розслідування, прийнятність справи чи юрисдикцію суду (ч.ч. 4, 7 ст. 18 Статуту, пп. “b”, “c” п. 2 ст. 19, п. 4 ст. 19, ст. 82 Статуту). У наведених конструкціях чіткою є відмінність держав-учасниць і інших, держав як таких, і відсутність визнання останніми юрисдикції Суду, в т.ч. – “за заявою” (прикладом чого є конструкція “держав, від якої вимагається визнання юрисдикції” (пп. “c” п. 2 ст. 19 Статуту).

Певне коло приписів стосується права держави на захист своїх громадян та важливої для неї інформації: “Держава може звернутися з проханням про вжиття необхідних заходів, що забезпечують захист її службовців або представників, а також заходів захисту конфіденційної або чутливої інформації (ч. 4 ст. 68); “Якщо будь-якій державі стає відомо про те, що інформація або документи держави розкриваються або, вірогідно, будуть розкриті на будь-якій стадії судового розгляду, і, на її думку, таким розкриттям була б завдана шкода інтересам її національної безпеки, така держава має право втрутитися для того, щоб досягти вирішення цього питання відповідно до цієї статті” (ч. 4 ст. 72). За державами, котрі є третіми сторонами щодо власності на інформацію

цію, розкриття якої Суд запитує від держави учасниці, визнається право відмови у згоді на розкриття (ст. 72)

Спосіб надання третім державам права в контексті діяльності Суду в низці випадків *уточнено*.

Іноді таке уточнення непрямо обмежує права третіх держав. Так, Статут зобов'язує державу-учасницю надавати, за наявності певних обставин, перевагу проханням Суду про передачу особи у разі одночасного одержання нею прохання про видачу цієї ж особи іншою (власне, третьою) державою (ст. 90). І навпаки, перевага “третьої держави” забезпечується у питанні про державний чи дипломатичний імунітет особи або майна такої держави (ст. 98). Також, крім “держави-учасниці”, “третьої держави”, держави як такої Статут згадує “державу виконання вироку” (ст.ст. 103 – 111), на яку покладають деякі обмеження, наприклад – неможливість звільнення засудженого без згоди Суду.

Практичний інтерес становить комплекс прав, які Суд надає під час здійснення своєї діяльності міжнародного співробітництва і судової допомоги Суд звертається до держав-учасниць із проханням (request for cooperation) про співробітництво (пп. “a” ч. 1 ст. 87 Статуту) або навпаки – така держава надсилає прохання до Суду (ч. 10 ст. 93, ч. 4 ст. 96 Статуту). В свою чергу, всім іншим державам (“будь-якій державі, що не є учасницею цього Статуту”, пп. “a” ч. 5 ст. 87) суд *може запропонувати* надати допомогу – на підставі спеціальної домовленості, угоди з такою державою чи на будь-якій іншій відповідній підставі (The Court may invite any State not party to this Statute to provide assistance under this Part on the basis of an *ad hoc arrangement, an agreement with such State or any other appropriate basis*). Щоправда, далі йдеться знову ж про (наслідки невиконання) “прохання”, зверненого до держави, яка не бере участь у Статуті (пп. “b” ч. 5 ст. 87 Статуту – “Where a State not party to this Statute, which has entered into an *ad hoc arrangement or an agreement* with the Court, fails to cooperate with requests pursuant to any such arrangement or agreement, the Court may so inform the Assembly of States parties or, where the Security Council referred the matter to the Court, the Security Council”). Прикладом цієї спеціальної домовленості для України можна назвати Угоду про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні [20].

Про зворотній напрямок співробітництва з державами, які не є учасницями МКС, безпосередньо згадано і у пп. “a”, “c” п. 10 ст. 93, ч. 4 ст. 96 Римського статуту. Тут йдеться не про направлення прохання таким державам, а про виконання їхніх прохань (“Суд може після отримання прохання співробітничати з державою-учасницею, що здійснює розслідування або судовий розгляд сто-

совно діяння, яке становить злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, чи становить тяжкий злочин відповідно до національного законодавства запитуючої держави, та надавати їй допомогу” ... “Суд може на умовах, викладених у цьому пункті, задовольнити прохання про надання допомоги від держави, яка не є учасницею Статуту, відповідно до цього пункту”).

Вказане стосується таких форм співробітництва, як арешт, тимчасовий арешт, передача особи (ст.ст. 89, 91, 92) та низки “інших”: допит, захист свідків, арешт активів тощо. Деякі форми співробітництва сформульована однобоко – лише на забезпечення потреб Суду:; “отримання доказів, у тому числі показань під присягою, і збирання доказів, включаючи думки експертів та висновки експертизи, необхідні Суду”; “сприяння добровільній явці осіб як свідків або експертів до Суду” (відповідно, пп. “b” та “e” ч. 1 ст. 93 Статуту). Цю диспропорцію підкреслює і відсутність (дзеркальної до пп. “b” ч. 5 ст. 87 Статуту) норми про порядок дій у разі, якщо прохання про допомогу не виконано, власне, Судом.

Цікаво, що надання Судом допомоги державам, які не беруть участь у Статуті, безпосередньо не потребує (відповідно до пп. “a” п. 5 ст. 87 Статуту) визнання такими державами юрисдикції Суду. Статут не пов'язує таку домовленість чи угоду із визнанням юрисдикції; ці два види волевиявлення держав оформлюються різними документами (угода, домовленість, інша “відповідна підстава” та “заява”). Відтак, реалізація згаданої угоди не обумовлена попереднім або одночасним визнанням юрисдикції. І навпаки, акт такого визнання в порядку ч. 3 ст. 12 (тобто без набуття участі в Статуті) сам по собі (без спеціальних домовленостей) не утворює для такої держави можливостей щодо судової допомоги від Суду.

Тут варто звернути увагу на те, що приписи п. 2 ст. 4 Статуту, в силу яких “Суд може здійснювати свої функції і повноваження, як це передбачено в цьому Статуті, на території будь-якої держави-учасниці та, за спеціальною угодою, на території будь-якої іншої держави” насправді не зводяться до питань юрисдикції. Видається, що “функції і повноваження” міжнародної організації, якою є Суд, не вичерпуються, власне відправленням правосуддя. Предмет допомоги, яка може бути надана Судом (як на прохання держав-учасниць, так і тих держав, що не беруть участь у Статуті) *не обмежується і юрисдикцією Суду*, а може стосуватися здійснюваного державою “розслідування або судового розгляду стосовно діяння, яке становить злочин, що... становить тяжкий злочин відповідно до національного законодавства запитуючої держави”.

На ці позаюрисдикційні повноваження Суду, вочевидь, не поширюються і часові межі, вста-

новлені Статутом (ч. 2 ст. 11 – “[я]кщо будь-яка держава стає учасницею цього Статуту після набрання ним чинності, Суд може здійснювати свою юрисдикцію лише стосовно злочинів, вчинених після набрання чинності цим Статутом для цієї держави, якщо тільки ця держава не зробила заяву згідно з пунктом 3 статті 12”).

Юрисдикція Суду є важливою складовою предмета Статуту. Можна розрізняти власне юрисдикцію (здійснення юрисдикції) Суду та її визнання.

Поширеною є думка про те, що невизнання юрисдикції МКС тією чи іншою державою унеможлиблює і здійснення Судом своєї юрисдикції. Цю позицію заперечує сама практика Суду, яка знає випадки винесення рішень стосовно осіб, неналежних до громадянства держав-учасниць у зв'язку із вчиненням діянь за межами території таких держав. Виняток про незастосування юрисдикції внаслідок п. 5 ст. 15 bis щодо злочину агресії (“In respect of a State that is not a party to this Statute, the Court shall not exercise its jurisdiction over the crime of aggression when committed by that State’s nationals or on its territory.”), з одного боку, підкреслює можливість здійснення юрисдикції щодо решти злочинів, наведених у ст. 5 Статуту, з іншого – в системному поєднанні з нормами про передачу ситуації є не стільки винятком, скільки спеціальною – через Раду Безпеки ООН – процедурою, яка через це може перебувати під впливом політичних чинників, проте є нічим іншим, ніж застосуванням юрисдикції щодо держав, які не визнали юрисдикцію Суду [21]. Правомірність застосування юрисдикції за межами її визнання можна пояснити і інакше.

Для цього повернімося до питання про одностороннє надання державами-учасницями Статуту тих чи інших прав іншим сторонам. Декларуючи такий статус Суду таким, що “доповнює національні системи кримінального правосуддя”, держави, які уклали його Статут як міжнародний договір, не обмежують коло таких національних систем уточненням на кшталт “національні системи правосуддя держав-учасниць цього Статуту” або “... держав, які відповідно до цього Статуту визнали юрисдикцію Суду”. Будь-яка держава, яка не заявила про протилежне, має право на таке доповнення. В свою чергу механізм доповнення (ст. 17 Статуту) побудовано так, що його активує, зокрема, нездатність (будь-якої) національної системи правосуддя.

Важливим аспектом є взаємодоповнення юрисдикцій, санкційних та процесуальних інструментів Суду та держави. За загальним правилом, наведеним у ч. 2 ст. 12 (у її зв'язку зі ст.ст. 13, 15) Статуту здійснення, зокрема, Прокурором, визнаної тими чи іншими державами юрисдикції Суду пов'язано із принципом громадянства та територіальним принципом (“держава, на території якої

мало місце відповідне діяння...”, або “держава, громадянином якої є особа, яку обвинувачують у вчиненні злочину”).

Проте власне юрисдикцію Суд здійснює не стосовно держав, їх громадян чи територій, а щодо:

– (чітко визначеного кола) злочинів (абз. 10 Преамбули, ст.ст. 13, 15-bis, 29, 30, 70 Статуту тощо);

– фізичних осіб (ч. 1 ст. 25, ст. 26, ч. 2 ст. 27 Статуту) та їх визначених категорій (військовий командир – ст. 28, особа із певним посадовим становищем – ст. 27 Статуту; особи, спроможні фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними – п. 3 bis статті 25 Статуту); справ (наприклад, ч. 4 ст. 15, ч. 1 ст. 19 Статуту).

Крім юрисдикції Суду Римський статут оперує категорією “юрисдикція держави” щодо справи (п.п. “а”, “б” ч. 1 ст. 17 Статуту), злочинів (ч. 1 ст. 18, пп. “с” ч. 1 ст. 21) чи “громадян або інших осіб, які підпадають під її юрисдикцію” (ч. 2 ст. 18). Статут “нагадує”, що обов'язком кожної держави є здійснення її кримінальної юрисдикції стосовно осіб, які несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів (абз. 7 Преамбули). Наслідком зумовленого “небажанням” (ч. 2 ст. 17) або “нездатністю” (ч. 3 ст. 17 Статуту) держави здійснювати провадження щодо злочинів, охоплених юрисдикцією Суду є можливість постановлення Судом того, що справа може бути прийнята до (його) провадження. В цьому, а також у можливості ініціювання державою-учасницею кримінального переслідування Судом, полягає доповнючий характер діяльності МКС. І це доповнення не є всеосяжним, воно стосується лише певної групи злочинів. Юрисдикція держави, зокрема – кримінально-правова, є більш широкою за колом кримінально-правових заборон, у територіальному вимірі, колом суб'єктів, які підлягають кримінальній відповідальності та спектром заходів кримінально-правового характеру та за видами цих заходів. Наприклад, в силу ч. 2 ст. 96-4, ст. 96-9 КК України може бути застосовано ліквідацію юридичної особи (в т.ч. суб'єктів приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права) у разі вчинення її уповноваженою особою певних кримінальних правопорушень; коло останніх уключає і злочини, наведені у ст. 5 Римського статуту.

В свою чергу доповнючий характер Суду може бути інструментом для притягнення, у відповідних випадках, до кримінальної відповідальності осіб, які не підсудні судам України: “Питання про кримінальну відповідальність дипломатичних

представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом” (ч. 4 ст. 6 КК України). Таке “вирішення” ґрунтується на можливому застосуванні до особи, наділеною імунітетом в одній країні, кримінального переслідування країною за законодавством держави, в якій ця особа того імунітету не має. Участь у Статуті МКС надає можливість ініціювати провадження Судом, який може, коли йдеться про можливу прийнятність з погляду юрисдикції Суду, просити державу, яка надала особі імунітет, відмовитися від імунітету (ст. 93 Статуту); також Суд може, – отримувати інформацію від держави-учасниці або від вже згаданих вище держав, “які враховуючи наявну інформацію, зазвичай здійснювали б юрисдикцію щодо відповідних злочинів” про хід провадження (ч.ч. 1, 2, 5 ст. 18), тобто, в певному розумінні, контролювати поведінку щодо провадження, заважаючи на можливість застосування Судом наслідків неспроможності чи небажання держави здійснювати переслідування. Зрештою, за наявності своєї юрисдикції Суд може визнати – спричинену державним або міжнародним дипломатичним імунітетом невідсудність як причину нездатності держави здійснювати провадження (ч. 3 ст. 17 Статуту) і самотійно притягнути особу до відповідальності (адже імунітети не перешкоджають МКС здійсненню своєї юрисдикції щодо особи (ч. 2 ст. 27 Статуту)). Повертаючись до розглянутого вище питання про здійснення юрисдикції Суду щодо злочинів, вчинених за межами території держав-учасниць підкреслимо, що Судом під час застосування наведених правил про прийнятність ситуації чи справи (ст. 17 – 19 Статуту), вивчається поведінка фактично третіх держав зі здійснення кримінального переслідування.

В контексті судової допомоги, яка приймається чи надається Судом, напрошується питання, чи може Суд виконувати посередницьку роль, зокрема – шляхом направлення прохання до однієї держави (не обов'язково – такої, що визнала юрисдикцію Суду), чи до міжнародної організації (ч. 6 ст. 87 Статуту) на повне або часткове виконання одержаного Судом прохання про допомогу з боку іншої держави? За загальним правилом (ст. 18 Статуту) кримінальне провадження здійснює або держава, що здійснює свою юрисдикцію щодо відповідних злочинів, або Суд. Звідси слідує, що виконувати на прохання держави до Суду чи навпаки, Суду до держави, не передбачають наявності у сторони, яка виконує, чинного провадження; питання про юрисдикцію, прийнятність про-

вадження тощо у виконавця не виникає. Відтак, виконання прохання не пов'язане ані із предметною, ані із територіальною юрисдикцією; відсутній обумовлюючий зв'язок і з наявністю спеціальної угоди із державою, яка прохає, або із її статусом держави-учасниці Статуту.

Проведений огляд питання щодо третіх осіб діяльності МКС має і інші рівні – права міжнародних організацій, фізичних осіб. Так, треті особи (без уточнення щодо їх видів, очевидно – будь-які) згадано також у контексті поваги їх прав під час конфіскації майна (п. “b” ч. 2 ст. 77, ч. 2 ст. 109), замороження активів (пп. “k” ч. 1 ст. 93), можливість оскарження рішення про репарації (таким) “bona fide власником майна” (ч. 4 ст. 82). Відповідають ознакам третіх осіб члени сім'ї свідка (ч. 5 ст. 68), особи, яким загрожує небезпека в результаті показань, даних свідками (ч. 6 ст. 43 Статуту). Статут надає можливість “за виняткових обставин” державам-учасницям, міжурядовими організаціям або неурядовим організаціям (але не “третім” державам) відряджати до Суду на безоплатній основі фахівців (персонал) для надання допомоги в роботі будь-якого з його органів (ч. 4 ст. 44 Статуту). Близьким за змістом є право “урядів, міжнародних організацій, окремих осіб, корпорацій та інших утворень” вносити добровільні внески (ст. 116). Однак, відсутні підстави поширювати на цю категорію третіх осіб презумпцію їхньої згоди на таке право.

Висновки. Участь України в міжнародному договорі, яким є Римський статут, перетворює останній на безпосередню правову підставу для співробітництва нашої держави та Суду, без необхідності визначати межі і умови цього співробітництва спеціальною домовленістю. Цей міжнародний орган не є вищим по відношенню до жодного національного суду, а є таким, що доповнює систему кримінального правосуддя. Інституційна спроможність Суду не вичерпується його юрисдикцією щодо певних злочинів, цінним інструментом є механізм прохань про допомогу, сторонами якого можуть бути будь-які держави, незалежно від їх участі у Статуті, міжнародні організації. Попри відсутність механізму перейняття провадження від держави до Суду, останній має засоби збирання доказів та для подолання неспроможності національних судових систем, яка може полягати, зокрема, у невідсудності певних осіб.

До численних правових наслідків участі України у Статуті є те, що вона є однією з держав, які через Римський статут надають певні права невизначено широкому колу “третіх” сторін, зокрема, держав, міжнародних організацій та осіб. В силу спеціальних приписів Віденської конвенції про право міжнародних договорів, зокрема держави вважаються такими, що згодні з такими правами.

Доповнюючий характер діяльності суду теж є своєрідним, одностороннє наданим правом. Суд може доповнювати національні системи кримінального правосуддя і тих держав, якими не надано згоду на визнання його юрисдикції. А також у межах, які визначаються не предметною юрисдикцією Суду, а законодавством про кримінальну відповідальність таких держав. Попри наявну дискусію з цього питання, є підстави стверджувати, що за певних обставин, із додержанням правил про прийнятність ситуації, Суд може самостійно доповнювати кримінальне правосуддя держави, яка не бажає чи не спроможна здійснювати переслідування у разі вчинення злочинів, належних до юрисдикції МКС.

Література

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього Закон України від 21 серпня 2024 року № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-IX#Text> (дата звернення 18.08.2024).
2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 28.11.2024).
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n2> (дата звернення 28.11.2024).
4. Про міжнародні договори. Закон України (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 50, ст.540) 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення 18.11.2024).
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 23.05.1969/ Організація Об'єднаних Націй. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1986. 16 грудня. № 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення 18.11.2024).
6. Про приєднання України до Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду. Закон України від 18 жовтня 2006 року № 254-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f62#Text (дата звернення 18.11.2024).
7. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) № 3-в/2001 від 11.07.2001 у справі № 1-35/2001. *Офіційний Вісник України* 2001. № 28 від 27 липня URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення 18.11.2024).
8. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28, ст.532. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення 18.08.2024).
9. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25 лютого 2014 року №790-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 13, ст.230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> (дата звернення 28.11.2024).
10. Постанова Верховної Ради України “Про Заяву Верховної Ради України “Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій “ДНР” та “ЛНР”, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян” від 04 лютого 2015 року № 145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення 22.11.2024).
11. Лист Посольства України у Королівстві Нідерланди від 09 квітня 2014 № 61219/35-673-384 (англійською мовою) URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf> (дата звернення 22.11.2024).
12. Лист Міністра Закордонних справ України Павла КЛІМКИНА від 08 вересня 2015 року Секретарю Міжнародного кримінального Суду (англійською мовою) URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf (дата звернення 18.11.2024).
13. Чи все так однозначно з юрисдикцією Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду в Україні? / Захар Тропін, Тимур Короткий, Ірина Назарчук. *Юридична Газета*. №7-8 (765-766). 03 липня 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/chi-vse-tak-odnoznachno-z-yurisdikciyeu-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu-shchodo-zlochynu-genocidu-v-.html> (дата звернення 10.10.2024).
14. Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine. Statement: 11 December 2020. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-fatou-bensouda-conclusion-preliminary-examination-situation-ukraine> (дата звернення 28.11.2024).
15. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: “I have decided to proceed with opening an investigation.” Statement: 28 February 2022. *The International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qa-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening> (дата звернення 21.08.2024).
16. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation. 2 March 2022. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qa-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states> (дата звернення 21.08.2024).
17. Кримінальний кодекс України. Кодекс України від № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035>
18. Про громадянство України. Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13, ст.65) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення 18.08.2024).
19. Біла В.Р. Види правових форм публічного адміністрування. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*

го. Серія: юридичні науки. 2019. № 4. Т. 30 (69) URL: <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2019.4/1> (дата звернення: 18.11.2024).

20. Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні. Дата вчинення: 23.03.2023. *Офіційний вісник України*. 2023. 20 квітня. № 40. С. 224. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/980_001-23?lang=uk#Text (дата звернення 18.08.2024).

21. Чи є внесення змін до Римського статуту панацією від очевидної вибіркості та безкарності за злочин агресії, вчинений проти України? / Astrid Reisinger Coracini. *Just Security*. 2023. March 21. URL: [https://www.justsecurity.org/86491/is-amending-the-](https://www.justsecurity.org/86491/is-amending-the-rome-statute-the-panacea-against-perceived-selectivity-and-impunity-for-the-crime-of-aggression-committed-against-ukraine-ua/)

[rome-statute-the-panacea-against-perceived-selectivity-and-impunity-for-the-crime-of-aggression-committed-against-ukraine-ua/](https://www.justsecurity.org/86491/is-amending-the-rome-statute-the-panacea-against-perceived-selectivity-and-impunity-for-the-crime-of-aggression-committed-against-ukraine-ua/) (дата звернення 18.10.2024).

URL: <https://www.justsecurity.org/85593/is-amending-the-rome-statute-the-panacea-against-perceived-selectivity-and-impunity-for-the-crime-of-aggression-committed-against-ukraine/> (дата звернення 18.10.2024).

22. The Ukraine War and the Crime of Aggression: How to Fill the Gaps in the International Legal System Claus Kress, Stephan Hobe and Angelika Nußberger. *Just Security*. 2023. January 23. URL: <https://www.justsecurity.org/84783/the-ukraine-war-and-the-crime-of-aggression-how-to-fill-the-gaps-in-the-international-legal-system/> (дата звернення 18.11.2024).